

АСПЕКТИ НА КРЕДИТНАТА ПОЛИТИКА НА БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ СЕГАШНАТА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА

Мариана Георгиева¹
Специалност "Икономика на индустрията", IV курс
СА "Д. А. Ценов" - Свищов

*„За да получиш заем първо
трябва да докажеш, че не се
нуждаеш от него.”
/Закон на Мърфи/*

Резюме:

По своята икономическа същност кредитът е форма на движение на заемаен капитал. Той намира широко приложение в сферата на националното стопанство на всяка страна и в международния икономически обмен. Той е едно от определящите условия за развитието на търговията и незаменим инструмент за стимулиране на икономическите връзки, създаващ допълнително търсене на стоковите пазари. Кредитът дава възможност за съществуването на една благоприятна среда за стимулиране на частните инвестиции и мощно средство в конкурентната среда.

Банките са акционерни дружества, които извършват посреднически операции на паричния пазар като привличат свободни парични средства от икономическите агенти под формата на депозити, влогове и др. начини от една страна и ги пласират под формата на заеми, ценни книжа, съучастия, лизинг, валутни ценности и др., с цел извличане на печалба. Кредитирането е една от най-старите, но и една от най-сложните стопански функции на търговските банки, което в голяма степен определя общественото положение на тази институция. В последно време кредитирането се разглежда като “пакет” от банкови услуги. В кредитните сделки се проявяват многобройни и многопластови обществени отношения. Сами по себе си те изразяват до голяма степен стопанската активност на банките и тяхната компетентност да управляват търговските връзки с различни категории клиенти. развитието на кредитните сделки обуславя и съответната кредитна политика на търговските банки по време на сегашната икономическа криза.

Ключови думи: банкови кризи, кредит, кредитна политика, икономическа криза, мерки за избягване на кризата от търговските банки.

JEL: G01

1. Въведение

В условията на сегашната икономическа криза формирането на банковата политика е процес, който съществува и се проявява в много измерения. Търговските банки в България провеждат различни типове политика – депозитна, кредитна, лихвена, валутна, маркетингова, инвестиционна и пр. Според интензитета на водената политика във всеки един от тези аспекти тя може да се характеризира като агресивна,

---

¹ За този материал на 11.06.2010 г. авторът е награден с Грамота на Съюза на икономистите в България за успешно участие в студентския конкурс "Млад икономист-2010 г.".

Марияна Георгиева

умерена или консервативна. По други признаци може да се определи като рестриктивна или експанзионистична.

Самият факт, че основната част от активите на универсалните търговски банки са инвестирани в заеми предопределя първостепенния ранг на значимост на банковата кредитната политика. Очевидно е, че не всички банки имат еднакви пазарни възможности. Търговските банки се различават по капиталовата си база, сумата и качеството на активите, продуктивния и иновационния си потенциал, по инвестиционните стратегии и пр. Всяка банка се стреми да овладее определена пазарна ниша или да се “впише” успешно в даден пазарен сегмент. В областта на кредитирането решаването на подобна задача започва с формирането и разработването на банковата кредитна политика.

2. Методология и инструментариум на кредитната политика

В кредитната политика се дефинират целите, задачите и приоритетите на кредитната дейност на банката, определят се средствата и методите за тяхната реализация, формулират се принципите и реда за организация на кредитния процес. Кредитната политика формира базата за организиране на кредитната дейност в съответствие със стратегията на банката, въз основа на което се разработва системна документация, регламентираща кредитната дейност.

Ефективността на кредитната политика е функция от следните нейни ключови концептуални характеристики:

- Подходящ формат са директивите с кратки формулировки, а не под формата на оперативни инструкции;
- Дефинира ясно и еднозначно целите и задачите на кредитирането;
- Съдържа ограничен брой правила за реализация на поставените цел и задачи;
- Придружава се от документално оформено методическо обезпечение – набор от стандарти и инструкции.

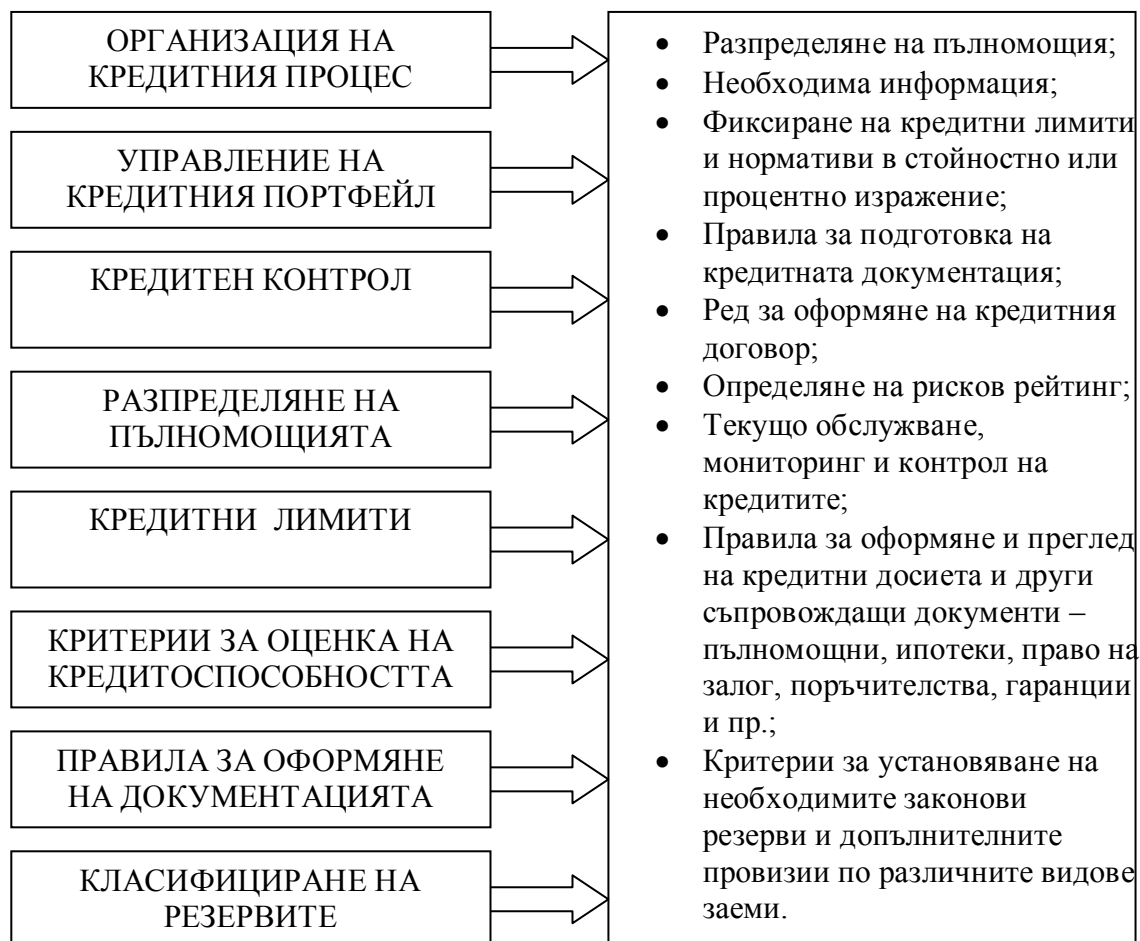
Кредитната политика е фундамента, върху който се “надграждат” обективни стандарти, критерии и процедури, към които следва да се придържат банковите сътрудници от различни йерархични нива. Това в еднаква степен касае както топ-мениджмънта в процеса на разработване и изпълнение на стратегическите решения в кредитната дейност, така и сътрудниците, пряко ангажирани с анализа и оценката на кредитните предложения, предоставянето на заеми, мониторинга и контрола върху тяхното издължаване. Постигането на така необходимия синхрон между различните нива на отговорност и компетентност изисква от кредитната политика на банката да дефинира принципите за контрол върху *качеството на управлението на кредитната дейност*. Това логически предполага обосноваване и конституиране на основните субекти, упражняващи *ефективен кредитен контрол* – службите за вътрешен и външен банков одит. Качественото равнище на кредитния контрол несъмнено е сред най-важните елементи на кредитната политика. Детайлизацията на този процес позволява установяване на конкретни контролни процедури, в които едновременно ще бъдат “въвлечени” хоризонталните и вертикалните йерархични структури в банката. Такива процедури могат да регламентират например контрола върху коректното прилагане на кредитните стандарти, съблюдаването на делегираните компетенции на кредитните специалисти, оценката на качеството на кредитния портфейл, проблемните кредити и пр.

Не на последно място декларирането на водещите принципи на кредитната политика е необходимост от гледна точка на коректността и последователността в

Марияна Георгиева

осъществяването на кредитните процедури при делегиране на компетенциите и определянето на длъжностните ангажименти на кредитните специалисти.

Higgins and Platonov (2001) синтезират осем ключови елемента, върху които се изгражда банковата кредитна политика. Ако към тях се добавят съответстващите им функции и дейности тази идейна концепция ще придобие вид, представен графично на фигура 1.

Фиг. 1. Ключови елементи на кредитната политика – функционален и съдържателен аспект

От гледна точка на вярното операционно отразяване на логиката и последователността на кредитния процес така представените компоненти на кредитната политика поставят редица дискусийни въпроси. Така например, не докрай изяснена остава причинно-следствената взаимовръзка между отделните елементи на кредитната политика. Те очевидно не са ранжирани нито по степен на тяхната значимост, нито по отношение на участието им в различните фази на кредитната дейност. Установяването на кредитни лимити например, би следвало логически да предхожда дейностите, свързани с управлението на кредитния портфейл или отделни експозиции в него. Същевременно кредитния контрол, в качеството си на един от най-важните компоненти на кредитната политика, трудно би могъл да се причисли към отделен етап или стадий на кредитния процес, тъй като по дефиниция той следва да присъства активно във всеки един от тях.

Марияна Георгиева

Разработването на кредитна политика, според Ф. Джонсън и Р. Джонсън, преследва две основни цели²:

- “Да се осигури съответствие с поставените от банката цели по отношение кредитния портфейл;
- Да се осигури на персонала, пряко ангажиран в тази дейност, нормативна рамка за действие”.

Консултантите от одиторската компания “Прайс Уотърхаус Куупърс” препоръчват още в първата част на кредитната политика да се дефинират целите на кредитната стратегия на банката, а останалите да са насочени към управлението и контрола върху кредитните експозиции³. На кредитния комитет в банката се отрежда задачата за изготвяне на наръчник с процедури за сътрудниците в кредитния отдел. По същество в тази задача е синтезирано посланието за разграничаване на фундаменталния характер на кредитната политика от конкретиката на процедурите като методологически стъпки по реализацията на приетата политика.

По отношение съдържанието и обхвата на банковата кредитна политика Е. Морсман систематизира в нея следните структурни раздели⁴:

1) Въведение

В него се накратко се обосновава необходимостта от разработването на официален документ за кредитната политика и се фиксират основните му функции и задачи.

2) Цели на кредитната политика

Заложените в кредитната политика цели се определят в зависимост от специфичните особености на кредитната дейност - продуктова ориентация на банката, нейната ресурсна обезпеченост, специфика на пазарите, клиентите, конкурентите и пр.

3) Съответствие със законодателството

Декларира се намерението на банката за пълно и безусловно съответствие на нейната кредитна дейност със законите и нормативните изисквания на оторизираните национални или международни надзорни органи.

4) Администриране на кредитната политика

В този раздел се уточняват всички въпроси, свързани с необходимостта, периодичността и начините за внасяне на корекции в кредитната политика.

5) Система за делегиране на пълномощия

Фиксират се компетенциите на отделни кредитни органи или длъжности в банковата йерархия относно вземане на решения за предоставянето на заеми.

6) Общи критерии за предоставяне на банков заеми

Акцентира се върху задължителните условия, на които трябва да отговаря заемополучателя при разрешаване и предоставяне на банков заем.

7) Приемливи и неприемливи кредитни предложения

Очертава се кръга на предпочитаните за банката заеми и тези, които по една или друга причина са нежелателни. Към последните могат да бъдат отнесени, например заемите със спекулативни цели и тези, които по някои от своите параметри - цел, срок на погасяване, размер, обезпечение, лихвен процент и пр. не се вписват в очертаните от банката критерии за приемливост.

8) Система за кредитно администриране

² Джонсън, Ф., Р. Джонсън. Банков мениджмънт, Princesps, Варна, 1996, с. 198.

³ Въведение в управлението на кредитния риск, Прайс Уотърхаус, 1996, НКИА ООД, София, с. 16.

⁴ Morsman Jr., E. Effective Loan Management, Robert Morris Associates, The National Association of Bank Loan and Credit Officers, Philadelphia, Pennsylvania, 1998, pp. 51-59.

Марияна Георгиева

Накратко (с цел кредитната политика да не се превърне в инструкция по процедурите) се засягат въпросите, свързани с процеса на разрешаване, предоставяне, мониторинг, контрол и издължаване на кредити.

9) Други въпроси

Описват се възможни нестандартни кредитни операции, които изискват и нестандартни решения.

Илюзорно е да се мисли, че кредитната политика е в състояние да предостави ясни и недвусмислени отговори на всички възникващи в хода на кредитния процес въпроси. По своята същност и работно предназначение тя представлява само едно общо ръководство. Изключения от нея са напълно допустими, в някои случаи неизбежни, но при всички обстоятелства подобни отклонения би следвало да са добре мотивирани и обосновани.

Отговорността за изготвянето и пълноценния “живот” на кредитната политика и съпътстващите я стандарти и инструкции се носи от висшия банков мениджмънт. Разбира се, практическото изпълнение на разработка с такъв висок ранг на важност следва да се възложи на екип от специалисти, обединени под “шапката” на комитет или съвет по кредитната политика - оперативен щаб под прякото ръководство на изпълнителните директори. Следвайки тази логика става ясно, че успешното разработване и прилагане на кредитната политика в банките зависи в решаваща степен от качеството на човешкия ресурс, от уменията и способностите на ангажираните в тази дейност банкови сътрудници. Въз основа на своя опит, интуиция и чувство за правилен подбор те са призвани да определят *приоритетните сектори* за кредитиране, да очертаят контурите на целевия *клиентски контингент* и да предложат *конкурентен продукт асортимент*.

Формулирането и разработването на кредитна политика е необходимо, но не и достатъчно условие за постигане на ефективна организация на кредитната дейност. Подобна цел би останала “мираж” без наличието на кредитни стандарти и инструкции, чието основно предназначение се изразява във формирането на принципи и правила за адекватно методологическо приложение на кредитната политика. Съгласно дефиницията на ЕЦБ кредитните стандарти са “вътрешни принципи или критерии, които рефлексират върху банковата кредитна политика. Те представляват писани или неписани правила или други практики, свързани с кредитната политика, които определят типовете заеми, които банката намира за желателни или нежелателни, приоритетни географски сегменти, приемливи и неприемливи обезпечения и пр.”⁵

Банките, които традиционно са изградени върху функционален тип организационна структура обикновено “вграждат” кредитните стандарти в правилниците за дейността на обособените структурни подразделения (дивизии) в съответствие с делегираните им функции в рамките на кредитния процес. При прехода към друг тип организационна структура - ориентирана в по-голяма степен към клиентите или предлаганите банкови продукти и услуги е по-удачно кредитните стандарти да получат статут на отделен документ. Аргументацията на това решение се съдържа във важната задача, която се поставя пред кредитните стандарти, а именно да “избистрят” и конкретизират необходимите *дейности за реализацията на кредитната политика*. На фиг. 2 са синтезирани основните приоритети и полета за приложение на кредитните стандарти като специфичен инструмент на кредитната политика.

---

⁵ Euro Area Bank Lending Survey, October 2005, European Central Bank.

Фигура 2. Кредитните стандарти като инструмент на кредитната политика

За стандартизиране на документооборота във всички банкови подразделения е целесъобразно кредитните стандарти да съдържат образци от документи, с които ежедневно боравят сътрудниците в кредитния отдел – кредитен договор, договор за залог, поръчителство, анкетни карти за кандидатстване за банков заем и пр. Една от най-важните и същевременно най-трудни и деликатни за реализация предпоставки за създаване на работещи кредитни стандарти е съдържащите се в тях правила и препоръки да не сковават инициативата, а да поощряват креативния тип професионални действия на сътрудниците в кредитния департамент.

Естествено е някои банки да проявяват оригиналност при разработването на своите кредитни стандарти и да “излизат” извън традиционните разбирания по отношение техния обхват, съдържание и структура. Независимо от възможните различия в ширината или дълбочината на разработените стандарти за кредитиране в повечето случаи те засягат няколко основни направления:

- Системата на персонални и екипни компетенции в кредитната дейност;
- Класифициране на видовете заеми, типовете кредитни продукти и услуги според рисковия им потенциал и от този гледна точка дефиниране на тяхната степен на приемливост и съответствие със стратегическите цели заложи в банковата кредитна политика;
- Целеви области, сектори и клиентски сегменти за експанзия на кредитната дейност;
- Правила за предоставяне на различни типове заеми.

Стандартите за кредитиране са документите, които “дешифрират” директивите на кредитната политика. В тях кредитния специалист трябва да открие интересуващата го регламентация на специфичен кредитен процес и дефинирането на банкови термини и понятия. Например, в кредитните стандарти, свързани с процеса на предоставяне на банкови заеми, следва да се дефинират понятията “обща кредитна експозиция към един заемополучател или свързани с него лица”, “обезпечен” и “необезпечен заем”, “индивидуални” и “екипни компетенции”, “приемливи” и “неприемливи/нежелателни заеми” и пр. В случаите, при които това е наложително, дефинициите следва да се детайлизират като се посочат конкретни параметри или се изброят изчерпателно всички

Марияна Георгиева

възможности и алтернативи. Така например, със статута “неприемливи кредити” се окачествяват заеми, които по една или повече позиции отговарят на посочените в кредитните стандарти условия и параметри за несъответствие с кредитната политика на банката. По признака “обезпеченост” в тази категория могат да попаднат, например, всички необезпечени заеми, обезпечените с втора и трета по ред ипотека, обезпечените със залог на некотиран на официалния фондов пазар ценни книжа и др.

Между кредитни стандарти и кредитни инструкции следва да се прави разлика. Стандартите за кредитиране са по-детайлен документ от кредитната политика, но не така подробен и конкретен както кредитните инструкции. Последните могат да се характеризират като поредица от последователни действия или стъпки, своеобразен *алгоритъм за реализация на кредитните процедури*. Кредитната процедура конкретизира отделно направление от фазите на кредитната дейност, а инструкцията се изразява в указания за извършване на определени практически дейности, без обаче да предоставя готова “рецепта” за начина, по който те трябва да се осъществяват. По-скоро инструкцията за определена процедура се представя схематично като поредица от взаимнообвързани стъпки с указания за нивата на компетентност и отговорност във всяка фаза от кредитния процес. Така например, чрез инструкция се регламентират поетапно процедурите по оформяне на кредитната документация, необходимите стъпки за мониторинг на предоставените заеми и процедурите по отношение контрола на просрочените банкови вземания. Именно маркирането на конкретни действия свързани с упражняването на контрол върху предоставените заеми, за преглед на качеството и текущото състояние на кредитния портфейл се счита за една от най-важните методологически функции на кредитните стандарти и инструкциите.

2.1 Теоретични аспекти на кредитната политика на банките

Ако приемането на парични влогове от широката публика е *фундаментът*, кредитирането е *двигателят* на банковото предприемачество. Като търгуват с *чужди пари*, банките се обвързват *дългосрочно* с големите предприятия, които стават зависими от тях „по отношение на предоставените им пари, да, но освен това попадат и под тяхното влияние” [Smith, 1994, p, 172]. Това позволява на кредитните институти да мултиплицират ефекта от „пленьването” на клиентите (*captive-customer-effect*) в *други* свои бизнес сфери [Ber, Ribon, 2005, p. 28]. „Банките концентрират пазарна власт спрямо длъжника *vis-à-vis*, въпреки съществуващата *ex ante* конкуренция в страната. Подобна е и ситуацията, когато фирмата работи с една банка, от която получава различно от кредитирането обслужване, например управление на инвестиционни фондове на нейните служители, услуги в инвестиционното банкиране и т.н. Комплексността и различието на взаимоотношенията на определят възможността на фирмата да сменя обслужващите банки и поради това тя става техен „пленик”. Освен това „гъвките” банкови бюджети позволяват на кредитните институти да бъдат достатъчно твърди и безкомпромисни спрямо фирмите, което е една типична ситуация по „хвърляне на добри пари на вятъра” [Ber, Ribon, 2005, p 28].

Но „Тъй като кредитът прониква във всички стопански отрасли – дори и в домакинствата – банките са се превърнали в тайнствени владетели на цялата капиталистическа икономика” [Renner, 1975, S. 184]. Ясно е тогава защо „Големите банки имат желание и власт да насочат капиталите, върху които влияят, в такава посока, която най-добре съответства на тяхната организация; *това обаче не е задължително да съответства винаги на народностопанските интереси*. Мнозина виждат в концентрацията един преход към монопол на кредитните банки. Заради централизацията и публичността на участниците монополът би бил една убийствена

Марияна Георгиева

организация на банковите разплащания... *Обратно, във всички други области недостатъците се набиват на очи:* за всички видове кредити биха били зависими от мнението на дирекцията. За един частен институт упражняването на тази власт би било непоносимо” [Somary, 1934, S. 334].

Банките демонстрират власт не само, когато предоставят, но и като *отказват* заеми. „Дискретната свобода да предостави или да откаже заем, която упражняват банките, се счита за достатъчна гаранция срещу провал. Заемите се правят само за целите на bona fide (добросъвестния – Ст. В.) бизнес, за това, което е възможно; но при загуби те биха могли да се редуцират до най-ниското равнище, ако се счита, че тъй като капиталът остава непокътнат, банките могат постоянно да го пласират с лекота и със сигурни основания” [The Bankers’ Magazine, 1861, p. 299-300]. Следователно *народостопанската отговорност*, която прозира зад отказа на кредитната институция, е *естествен* ограничител на нейната власт [Kilgus, 1979, S. 31].

По-рано кредитните институти в България оправдаваха повишаването на заемните лихвени проценти, например в Retail-кредитирането, с нелишения от смисъл аргумент за *отлаганите* с десетилетия потребности на българите от ново жилище, модерно обзавеждане, домакинска техника, автомобил или пътуване в чужбина, предизвикващи силно търсене на потребителски и ипотечни заеми. От друга страна, краткосрочните стремежи към максимизиране на печалбата форсират и *фирменото кредитиране*, но притъпяват бдителността на мениджмънта за опасността от *дългосрочни загуби* на длъжниците. Години наред банките „либерализират” кредитната си политика, без обаче да полагат достатъчно усилия за подобряване платежоспособността и кредитната надеждност на своите клиенти, въпреки че тази аксиома е известна не от днес. „Колкото по-рано се спре политиката на кредитното разширяване, толкова по-незначителни са загубите, причинени от грешното управление на предприятието, толкова „по-мека” е кризата, толкова по-кратки са следващите периоди на застой и на всеобщо обезсърчаване” [Mises, 1931, S. 13-14].

{1} Към края на първото полугодие на 2008 г. печалбата на банковата система е 728,5 млн. лв. и в сравнение със същия период на предходната година нараства с 48,57%, а само за второто тримесечие на 2008 г. – със 103%. Към 30 септември 2008 г. пък се отчита финансов резултат от 1,1 млрд. лв., което е с 28,6% повече спрямо същия период на миналата година. В края на ноември 2008 г. банковата система реализира 1,138 млрд. лв. печалба (+ 270 млн. лв. или 25,8%). Към 31.12.2008 г. печалбата е най-високата за последните десет години – 1,387 млрд. лв. (увеличение за една година с 243 млн. лв. или с 21,3%). Вж.: [Илиева, 2008; PROFIT. bg. 2008b; БНБ, 2008b; БНБ, 2009b].

2.1. Особености на кредитната политика на банките

Глобалната финансова криза няма пряко влияние върху балансите на българските банки, защото тяхната кредитна дейност е насочена основно към българската икономика и не са въввлечени в спекулациите с американските финансови деривати. Въпреки това, съществуват причини за безпокойство, тъй като над 90% от банките в България са чуждестранна собственост. Петте топ- банки са италианската УниКредит, австрийската Райфайзенбанк, Банка ДСК е с унгарска „майка“, а ОББ и Евробанк са дъщерни дружества на гръцки банки. И ако там те не са в добро състояние, има опасност и в България кредитите да пресъхнат. Западноевропейски банки в България имат вземания по кредити за около 32 милиарда евро (от които Италия 6,4 милиарда евро през УниКредит, Австрия 4,5 милиарда евро през Райфайзен).

Марияна Георгиева

Продължава осезаемото намаляване на темпа на нарастване на потребителските кредити в останалите валути. За последното тримесечие на 2009 г. темпът на нарастване на евровите заеми е намалял почти тройно.

Към края на последното тримесечие на 2009-та година, кредитирането запазва посоката си от изтеклите месеци, сочат данните на БНБ за обемът на отпуснатите жилищни заеми. Тенденцията на забавяне на темпът им на нарастване е характерна и за този период. Информацията оповестена от БНБ, показва, че към края на годината (2009 г.) са нараснали с едва 1.50% спрямо предходното тримесечие. Спрямо същия период на 2008 г. ръста е с 8.43%. От изнесените данни става видно също, че най-голямо е забавянето в кредитирането при левовите ипотечни заеми. Нещо повече, в края на миналата година те дори са били с отрицателен ръст, постигнат само за три месеца. Ограниченото отпускане на заеми в национална валута и вероятен превес на върнатите над новоотпуснатите кредити може да е едно от обясненията за наблюдаваната ситуация. Заемите отпускани в евро запазват относително постоянен ръст и през декември 2009-та те отбелязват растеж от малко над 3.50% и с 13.40% спрямо същия месец на предходната година. По отношение на лошите ипотечни заеми, тенденцията на нарастването им също се запазва. Впечатление прави темпът, с който това се осъществява. За разлика от ноември, когато беше отчетен един от най-големият им ръст, през декември станахме свидетели на обратното. Разбира се, че негативната тенденция продължава, но ако може нещо положително да се отчете в случая, това е силното забавяне на скоростта – почти три пъти. Въпреки това, размерът на необслужваните (10.35%) кредити все повече се доближава до средния размер за банковата система (10.60%).

Статистика "Лоши кредити"

Вид кредит	Валута			Месечен ръст
	BGN	EUR	ОБЩО	
Потребителски	12.47%	10.88%	12.25%	1.76%
Жилищен / Ипотечен	11.00%	9.57%	10.35%	6.51%
Банкова система	12.34%	9.52%	10.60%	4.97%

Изт.: БНБ и изчисления на МОИТЕ ПАРИ. Данните са към 31.12.2009 г.

Първи сигнали за размразяване на кредитната политика на банките показва допитване сред основните и най-активни институции на пазара. Пробивът е при кредитирането на домакинствата, конкретно за ипотечните заеми. Няколко банки готвят или вече са пуснали нови оферти, част от тях са с облекчени условия, други с намалени лихви, трети - с бонуси към основния продукт. Банкерите обаче признават, че в момента те се опитват да раздвижат пазара с атрактивни предложения, но интересът все още е слаб. Анализатори прогнозират реално раздвижване на отпусканите кредити най-рано през пролетта.

Банка ДСК вече предлага промоция по ипотечен заем с лихва 7.79% в евро, Уникредит Булбанк ще обяви нови условия по ипотечен кредит с атрактивна лихва, от ОББ планират да увеличат дела на финансиране от банката от 70% на 80% при жилищните кредити. Пощенска банка също предвижда скоро да предложи новости в жилищното и потребителското кредитиране. Още в края на миналата година банката

Марияна Георгиева

намали лихвата по новоотпускани жилищни кредити, увеличи финансирането до 80% от стойността на имота, увеличи размера на отпусканите заеми.

Хронология на кредитирането в криза

Първо затягане на условията за кредитиране: октомври-ноември 2008 г. - намаляване на процента на финансиране от 90-100% на 60-70%; необходима завършеност на сградата Акт 15 при Акт 14 дотогава; намаляване на отношението дълг/доход от 70-80% на 50%.

Второ затягане: януари 2009 г. банките продължават тенденцията от края на предходната година - увеличаване на таксите и лихвите и допълнително повишаване на изискванията. Условията по заемите се върнаха в параметрите си отпреди кредитния бум.

Трето затягане: март 2009 г. - увеличение на такси и лихви, спиране на продукти в потребителското кредитиране, прекратяване на промоционални условия по заеми.

Първи пробиви в затегнатите условия: юли 2009 г. - три банки направиха промени в ofertите си по жилищните заеми. Увеличи се максималният процент на финансиране при ипотечни заеми за покупка на основно жилище, увеличи се максималният размер на кредитите, отношение вноска/доход, увеличи се и максималната възраст при погасяване на заем.

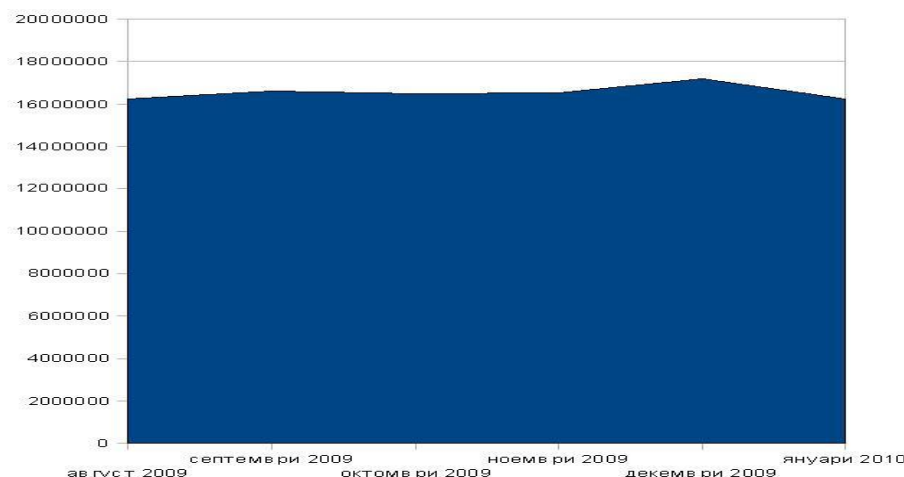
Намаления на лихви: през лятото и в началото на септември 2009г.

Изискванията на банките за платежоспособност, обезпечения, възраст, семеен статус и др. са елементи от цялостната им кредитна политика. Ако една организация желае да се развива експанзивно, то нормално е тя да поема по-големи рискове в дейността си, в стремежа си да завзема пазарни позиции или да се налага като марка на пазара. За други основна цел е интензивното развитие – максимизиране на печалбата, минимизиране на риска, което означава и като цяло по-рестриктивна кредитна политика.

На българския банков пазар има достатъчно примери на банки, приели единия и другия начин да управление. Някои банки желаят да се наложат като лидери в определена област на кредитирането – жилищно, фирмено или потребителско. Затова дори занижават изискванията си за платежоспособност в определения сегмент. Както знаем в България все още голяма част от населението получава реални доходи, в пъти по-големи от официалните.

Към края на януари 2010 банките са внесли от чужбина малко над 16 милиарда лева, толкова е била сумата и преди 6 месеца.

Чуждестранни задължения на банки и други ПФИ

Марияна Георгиева

На 22 февруари управителният съвет на Българската народна банка въведе нови мерки против бързия ръст на кредитите, отпускани от банките. Мерките се въвеждат чрез промяна в Наредба 21 за задължителните минимални резерви, които банките поддържат в БНБ.

Според промените банките с най-агресивна кредитна политика следва да формират допълнителни задължителни минимални резерви и са в двоен размер на абсолютната сума на надвишението над заложения тримесечен ръст. Според БНБ целта на новите мерки е продължаване политиката *“на стабилизация на темповете на нарастване на кредита за частния сектор до умерено равнище, което може да бъде поддържано в средносрочен период, без да се застрашава финансовата стабилност”*. Освен това мярката е временна и ще действа до момента, *“в който се достигнат по-умерени и устойчиви темпове на нарастване на кредита за частния сектор”*, но БНБ си запазва правото да предприеме допълнителни мерки с цел *“постигане на балансирано и устойчиво нарастване на кредита за частния сектор”*.

От посочените по-горе цели става ясно, че БНБ намира ръста на кредита към частния сектор за прекалено бързо растящ, което според централната банка не е балансирано и устойчиво и застрашава финансовата стабилност. Освен това БНБ възприема предприетите мерки като *“допълнителен “буфер” срещу потенциална реализация на натрупания кредитен риск”*, като мерките *“отчитат индивидуалните рискови характеристики на банките”*. Всичко това показва, че основната причина за предприетите от БНБ мерки е свързана с риска за финансовата стабилност, породен от невръщане на кредити /кредитен риск/ към част от банките, които банки са с *“най-агресивна кредитна политика”*.

3. Изводи относно формирането на конкурентна кредитна политика на търговските банки в България

До края на 2004 г. окончателно приключи приватизацията на банките в България - с изключение на две банки всички останали са с частен капитал⁶. Над 2/3 от банките са притежание на чуждестранни инвеститори. Новоприватизираните банки наложиха агресивен пазарен стил и маркетингов подход. Консерватизмът и кредитните рестрикции много бързо бяха заменени със *свършено друг тип кредитна политика, ориентирана към експанзия* за овладяване на нови или непълно заети печеливши ниши и пространства в кредитния пазар. Чуждестранните собственици на банките, насърчени от възможността за постигане на висока рентабилност при относително ниско ниво на конкуренция, вложиха крупни ресурси в изграждането на агресивен тип кредитни портфейли. Допълнителни стимули за подобно кредитно поведение са постигнатата макроикономическа стабилизация и перспективата за членство на страната в ЕС. Един кратък преглед на ключовите индикатори, характеризиращи банковата дейност за периода 2000 – 2004 г. (представени в таблица 1) води до следните по-съществени изводи: 1) Регистриран е значителен ръст на кредитите като относителен дял спрямо БВП на страната. 2) Налице е относително висока концентрация на банковата дейност - над 3/4 от общата сума на банковите активи са концентрирани в десетте най-големи банки в България; 3) Капиталовата адекватност на банките е значително над минимално допустимите норми, съгласно международните Базелски стандарти и тези на националния надзорен орган; 4) Наблюдава се тенденция към значително подобрене на качеството на кредитните портфейли на банките, измерено чрез показателя

---

⁶ Банките, които правят изключение са Насърчителна банка, която е създадена със специална мисия и статут - да предоставя облекчени заеми на дребния бизнес и Общинска банка, в която основен акционер са местните органи на властта.

Марияна Георгиева

“Nonperforming loans/total loans”); 5) Показателите за възвръщаемост и ликвидност трайно се задържат на приемливи нива.

Макроикономическата стабилизация в България през първите години на новото столетие и перспективите за стабилен дългосрочен икономически растеж са предизвикателство към банковия сектор за постигане на добри финансови резултати. Кредитната експанзия обаче при определени условия би могла да се окаже нож с две остриета. В това отношение актуалните въпроси, които стоят на дневен ред пред банките в България са: Какви рискове за банките крие експанзионистичното нарастване на предоставените заеми? Подобрява ли се или се влошава качеството на кредитните портфейли? Каква трябва да бъде съвременната банкова кредитна политика, какви са основните приоритети в нея? Адекватни ли са прилаганите в момента кредитни стандарти, нуждаят ли се те от промяна?

Препоръките по отношение провежданата от банките в България кредитна политика биха могли да се формулират в следните насоки: какви да бъдат първите стъпки в тази насока, как да се постигне единство между методология и инструментариум и какво би могло да се предприеме по отношение системното изучаване и следване на най-добрите практики в областта на кредитната политика и кредитното посредничество.

Кредитната политика като развиваща и усъвършенстваща се система

Разработването на кредитна политика не би следвало да предхожда дефинирането на основните цели на банката в областта на кредитирането в съответствие със стратегическите ѝ цели. Ясното деклариране на целите в кредитната дейност е сигнал за разработване или симптом за необходими промени в кредитната политика на банката. Паралелно с този процес следва да протича съответстващата подготовка за разработване или изготвяне на промени в кредитните стандарти и инструкциите. Със завършването на този начален етап от разработването на кредитната политика и допълващите я стандарти и инструкции е препоръчително тези документи да се предоставят за експертиза на подбрани опитни банкови сътрудници. Техните оценки, мнения и коментари биха могли да бъдат особено полезни и да допълнят или нанесат своевременни корекции в поставените за обсъждане документи.

Кредитната политика не следва да се възприема като нещо “вечно”, което е неподвластно на времето и не търпи промени. Напротив, по-удачния подход към кредитната политика е тя системно да се доработва, прецизира и допълва, за да може във всеки един момент адекватно и своевременно да реагира на промените, протичащи във вътрешната и обкръжаващата банката външна среда.

Както става ясно кредитната политика заедно със стандартите и инструкциите осигуряват необходимата база и за процедурно регламентиране на риск-мениджмънта в кредитната дейност на банката. Тази първоначална регламентация разбира се е много обща. Тя дефинира само някои основни изходни позиции и параметри, но не претендира за детайлност и оперативна прецизност. Обичайна практика е например кредитните лимити по отделни заематели, сектори, региони и пр. да бъдат фиксирани в кредитната политика. Също там се посочват правилата, компетентните органи и опълномощените лица, които осъществяват сделките с по-висок от стандартния рисков потенциал. Все пак уместно е още веднъж да подчертаем, че кредитната политика може да включва кредитни лимити, понякога и отделни правила за кредитиране, но нейно основно съдържание са преди всичко директиви от по-общ характер, отразяващи възприетата кредитна стратегия в дадена банка. Твърде противоречиво на пръв поглед е изискването кредитната политика да се ограничи в минимален обем и същевременно да представлява достатъчно детайлен документ. Този деликатен момент залага на карта

Марияна Георгиева

уменията на екипите специалисти, разработващи кредитната политика и по-конкретно техният усет да различат тънката граница между политиката, която отразява философията на кредитната дейност и процедурите, които дават отговор на въпроса “Как?”. Поради това детайлизацията на конкретните процедури следва логически да намери място в кредитните стандарти и инструкциите.

Кредитната политика – единство от методология и инструментариум

Дори и един бегъл анализ очертава не само очевидната връзка между кредитната политика, от една страна и кредитните стандарти и инструкции, от друга, но и тяхната специфика по отношение на съдържание, градивни компоненти и концептуални характеристики. Ако целта на кредитната политика е изясняване на ключовите направления и основните ориентири на кредитната дейност, то главната задача на кредитните стандарти и инструкциите се свежда до по-детайлно процедурно и операционно регламентиране, което би могло да служи като ръководство за действие на сътрудниците в кредитния отдел. От тази изходна позиция едно уместно решение би било трите основни документа – кредитна политика, кредитни стандарти и кредитни инструкции да не се обособяват самоцелно и прилагат изолирано, а да бъдат систематизирани в един обединяващ ги пакет – “*Рамкови параметри на кредитната политика*”. Това би допринесло за постигането на единство и логическа последователност в оперативната реализация на кредитната дейност на всеки един етап от кредитния процес. Идеията за замисъл и “призвание” на “Рамковите параметри” е да осигури необходимата методология и да предложи подходящ инструментариум за осъществяване на кредитната дейност в банката. Независимо от безспорния факт, че един такъв документ представлява синтез от множество различни аспекти на процеса по предоставяне на банкови заеми, с приоритетно значение изпъкват неговите контролни (инструмент за контрол) и информационни функции (каталог с инструкции за операционните процедури). По-съществените “приноси” на Рамковите параметри на кредитната политика могат да се очертаят в следните насоки:

- Служат като “гарант” за упражняване на цялостен и многостранен контрол върху кредитния процес в банката;
- Представяват полезен справочник с инструкции за сътрудниците в кредитния отдел по всички аспекти на кредитната дейност;
- Ефективен инструмент за мениджърски контрол върху изпълнението на изискванията на кредитните инструкции;
- Улесняват процеса на внасяне на необходимите корективи в текущата кредитна практика.

Следване на най-добрите практики

Формирането на конкурентна кредитна политика е процес, който се нуждае от солидно информационно осигуряване. В това отношение може да се препоръча провеждане на регулярни изследвания, отразяващи как промените в пазарната конюнктура влияят върху кредитната политика на банките и прилаганите от тях кредитни стандарти. Проучването би могло да се осъществи в национален мащаб, по инициатива на Асоциацията на търговските банки в България или на регионално ниво, по подобие на изследванията, провеждани от ЕЦБ в страните от еврозоната⁷.

Ако се провежда на регионално ниво в изследването следва да попаднат банки от всички страни в региона, подбрани по предварително фиксирани характеристики, гарантиращи представителност на извадката. При национално изследване, поради

⁷ Euro Area Bank Lending Survey, October 2005, European Central Bank.

Марияна Георгиева

неголемия брой банки в България, би могла да се получи пълна извадка, която включва всички банки, опериращи на територията на страната. Целта на изследването би могла да се дефинира така: какви са тенденциите и промените в кредитната политика и прилаганите кредитни стандарти от банките в региона (страната) през текущия период⁸.

Условие за ефикасност на проучването е удачното групиране на въпросите по типове заематели, сектори и кредитни продукти. По отношение заемателите съществува вариант за тяхното разграничаване в минимум три групи: домакинства и физически лица, нефинансови предприятия и финансови институции. Бизнес-кредитите биха могли допълнително да се разгърнат по икономически сектори – индустрия, търговия и услуги, транспорт, строителство, аграрен сектор и пр. Спецификацията на кредитните продукти би могла да се приложи спрямо всяка отделна група заематели. Получената по такъв начин *матрична структура* на изследването ще отразява промените в кредитната политика едновременно в поне два аспекта – например по типове заематели и предлаганите им кредитни продукти (фигура 5).

Степенната скала за отговорите на анкетиранияте би могла да се подбере след тестови или сигнални проучвания, които ще установят кой е най-добрият формат.

КРЕДИТНИ ПРОДУКТИ	ТИПОВЕ ЗАЕМАТЕЛИ						

Фигура 5. Изследване на промените в кредитните стандарти по типове заематели и кредитни продукти

Резултатите от предложеното изследване на промените и тенденциите в кредитната политика на банките следва своевременно да се публикуват, за да бъдат достъпни и полезни за всички заинтересовани страни – банки, надзорни органи, независими аналитици и консултанти, академичната общност и пр. Ефектът от подобно изследване би могъл да се прояви в следните аспекти:

- Търговските банки със сигурност са най-заинтересованата страна от това да имат възможността да получават актуална информация и да допълват своята база данни;
- Органите за банков надзор ще имат на разположение достоверна информация като база за по-реални преценки за необходимостта, посоката и интензивността на предприеманите интервенции;
- Резултатите от изследването биха послужили като база за допълнителни и по-прецизни проучвания, засягащи различни аспекти на формирането и развитието на банковата кредитна политика.

⁸ По отношение периодичността на изследването считаме, че тримесечни или шестмесечни проучвания са по-ефикасен вариант от годишните, тъй като ще дадат възможност за по-бързото долавяне на текущи промени.

Марияна Георгиева

Няколко са изходните тези, които обуславят ефективността на провежданата кредитна политика от търговските банки в България.

Първо. Съвременната банкова кредитна политика следва да се разглежда като развиваща и усъвършенстваща се система.

Второ. От съществено значение е постигането на синхрон между методология и инструментариум.

Трето. Кредитните стандарти и инструкциите са ключовите инструменти за реализиране на идеите, заложи в разработената кредитна политика.

Четвърто. Систематизирането на кредитната политика, стандартите и инструкциите в единен пакет допринася за постигането на необходимия синхрон в тяхното приложение и изключва прояви на несъгласуваност и противоречивост на предвидените в тях мерки.

Пето. Резултатите от периодични изследвания на промените в условията, стандартите и процедурите в кредитната дейност на търговските банки в страната и региона биха имали голяма практическа стойност за адаптирането на кредитната политика на банките към променящите се условия на пазарната среда и своевременно нанасяне на необходимите корекции. Те ще са полезни и за банковия надзор за адекватни реакции по отношение прилаганите от тях регулативни мерки.

Заклучение

В своята автобиографична книга *„Произведено в Япония: Акио Морита и „Сони“*, Акио Морита (единият от двамата основатели на „Сони“) пише: *„Често казвам на сътрудниците си: „Не се доверявайте на никого“, но влагам друг смисъл, не се доверявайте на друг да свърши работата така, както вие искате и затова не прехвърляйте на друг бремето на желанията си.“*

През изминалата една година от свиването на кредитния пазар банките се научиха да бъдат по-предпазливи в интервенциите си. Съществуващите днес кредитни предложения носят мотото: *„За клиенти с доказана платежоспособност и добра кредитна история“*. И ако банките бяха принудени да разберат това, поради спадащите им печалби и високите разходи за обезценки, то за една голяма част от клиентите – кредитополучатели, промяната в пазарните условия и финансовата криза се изразяват в изречението *„затруднен достъп до кредитиране“* (виж материала на Любомир Сирков: *„Условията за кредитиране на бизнеса – добри, лоши, или ... ?“*). Откровено казано, моето мнение за така създалата се ситуация е, че по-голямата част от отговорността за нея е в банките. Грешка беше, че клиентите бяха научени да асоциират получаването на кредит с желанието на банката да им го „даде“, а не с възможностите те да отговорят на изискванията за добре структурирани кредити. Значителна част от клиентите вярваха, и продължават да вярват, че получавайки кредит *„нещата ще потръгнат от само себе си“* – печалбите ще дойдат, финансовата структура ще се по-добри, ефективността ще нарасне. Акиро Морита не е мислел така. Видно е от изречението, което е цитирано в началото. Видно е още и от японската поговорка *„Всичко се променя за 70 дни“*, която Акиро Морита обяснява така: *„Тя ни учи да не избързваме, да не отвързваме остро, да не реагираме бурно. Не може да няма някакъв среден подход между двете крайности —прибързаност и мудност.“*

Искрено вярвам, че и банките и бизнесът и гражданите ще започнат да разбират, че от всеки от тях зависи леснотата на достъпът до кредитиране. За това...

Не се доверявайте на никого да свърши работата така, както вие искате!

Марияна Георгиева

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Стефанова, П.**, „Банки и кредитно посредничество“, С. 2002 г.
2. **Пътев, П., Ангелов, А.,** Канарян, Н., „Риск мениджмънт в банките“, В. Търново, 2002 г.
3. **Димитрова, Р.**, „Банки и банково обслужване“, С., 2005 г.
4. **Игнатиев, П.**, „Банковата криза в България през 1996 - 97 г.“, С. 2005 г.
5. **Радков, Р.**, „Въведение в банковото дело“, В. Търново, 2004 г.
6. **Вачков, Ст. и др.**, „Финансови измерения на икономическата свобода“. Варна, 2009.
7. **Вачков, Р. и др.**, „Теория на парите и кредита“, В. Търново, Абагар, 2009.
8. **Вачков, Ст. и др.**, „В света на модерното банкиране“, Варна, Стено 2007.
9. **Младенов, М.**, Пари, банки, кредит, София, Тракия, 2009.
10. **НСИ.** Основни макроикономически показатели; Статистически годишник за съответните години.
11. Правилник за кредитиране на бизнес клиенти на банка ДСК
12. **Радков, Р.; Адамов –** „Пари и банки“
13. **Михайлов, Ем. и др.**, Банково обслужване на икономическите агенти, Велико Търново, Абагар 2003.
14. **Къосева, Нинел,** Историята на паричните кризи в България, София, „Стопанство“, 2000, УНСС.

Забележка: За разработването на настоящия материал съм се ръководила и от организацията на кредитния процес на Банка ДСК. Нейното лого символизира надежда сигурност за парите на своите клиенти.